

עֵתָה הַגֵּד מַה טוֹב

דוֹשִׁיחַ פְּסִימֵי בֵּין עֶבֶד לַאֲדוֹנָיו

שיר החוכמה הזה, שהתחבר כנראה במאה השביעית לפני הספירה, עוסק, כמו ספר קהלת המקראי, בשאלה, "מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש" – מה טוב לו לאדם לעשות, והאם יש תכלית ותועלת במעשי האדם? מחבר קהלת הגיע למסקנה הפסימית, כי עתידו של האדם נקבע מראש בידי האל, אך ידיעת העתיד נשללה ממנו וחייו ומעשיו חסרי תכלית. וכך לא נותר לאדם אלא "לשמוח ולעשות טוב בחייו". השיר הזה קרוב לקהלת ברוחו, ואולם אין הוא מביע את השקפותיו באמרות-חוכמה מופשטות, אלא בדרשיח ספק רציני ספק סאטירי בין איש עשיר ונכבד ובין עבדו. במהלך השיח מתברר כי כל פעולה שיעשה אדם עשויה להניב תוצאות טובות ומועיליות, או, להפך – לגרום תוצאות רעות ומוזיקות, ולעולם אין לדעת איך יפול דבר. ואם כך, אי־אפשר לקבוע מה טוב לו לאדם לעשות – הכל יחסי ואין "טוב" מוחלט. ואולם המחבר הבבלי, בניגוד לקהלת המקראי, מגיע לידי ייאוש גמור מן החיים. אם הכל יחסי, הרי החיים הם חסרי משמעות ועליכן עדיף המוות מן החיים. העבד החכם והממושמע עונה "הן" לכל הצעותיו של האדון ומשמש מעין הד למחשבותיו (השווה החיבור המצרי "ויכוח על ההתאבדות"). ואולם בבית האחרון, ובמיוחד בשורה האחרונה, "מתהפך" השיר, והעבד מתגלה כאדם שנון בעל חוש הומור ודעה עצמית המשיב לאדונו תשובה עוקצנית וניצחת שיש בה גם נימה של סאטירה חברתית־מעמדית.

"עֶבֶד, שְׁמַעֲנִי!" "הֲנִי, אֲדֹנָי, הֲנִי!"

"חֹשֶׁה, קַח לִי מִרְכָּבָה וְאָסֵר – אֵל הַיֵּקֶל אֲרַכְּבִי!"

"רִכַּב, אֲדֹנָי, רִכַּב! אֵל מַחֲזִיח־פֶּצֶף אֲבִיאָךְ, וְיִבְשׂוּ (אוֹיְבֶיךָ) כַּפְּנֶיךָ,

[הַמֶּלֶךְ רִבֵּי־חַסְדִּי], יֵשֶׁא פְּנֵיךְ."

"לֹא, עֶבֶד, אֲנִכִּי אֵל הַיֵּקֶל לֹא אֲרַכְּבִי!"

"אֵל תִּרְכַּב, אֲדֹנָי, אֵל תִּרְכַּב!"

[הַמֶּלֶךְ – דַּרְךְ לֹא] חֲפֹצֶת יִשְׁלַחךְ.

[אֲרַח] לֹא יִדְעֶתָ יוֹלִיכְךָ,

יֻקָּם וְיִלְלָה מְרוֹרִים יִשְׁבִּיעֶךָ."

"עֶבֶד, שְׁמַעֲנִי!" "הֲנִי, אֲדֹנָי, הֲנִי!"

"חֹשֶׁה, קַח לִי מִים [לְרַחֵץ] יְדַי, הַגֵּשׁ לִי וְאֶסְעֵד!"

"סֵעֵד, אֲדֹנָי, סֵעֵד! הַרְבוֹת מֵאֵכֶל – יִרְחִיב לִבִּי,

שִׁבְעֵי לֶחֶם נִמְשַׁל כֹּאֵל! אֲשֶׁר יָדְיוֹ טְהוֹרוֹת – שִׁמְשׁ יִלֶּף לִימִינוֹ."

"לֹא, עֶבֶד, אֲנִכִּי לֹא אֶסְעֵד!"

"אֵל תִּסְעֵד, אֲדֹנָי, אֵל תִּסְעֵד!"

רְעוּב וְאֵכֹל, צָמֵא וְשָׂתָה – זֶה חֶלֶק אֲנוֹשׁ."

"עֶבֶד, שְׁמַעֲנִי!" "הֲנִי, אֲדֹנָי, הֲנִי!"

"חֹשֶׁה, קַח לִי מִרְכָּבָה וְאָסֵר – לְשִׂדָּה אֲרַכְּבִי!"

"רִכַּב, אֲדֹנָי, רִכַּב! אִישׁ מִרְחִיק־נֶדֶד – מִלֵּאָה כָּרְסִי,

כָּלֵב מְשׁוֹטֵט – עֵצִים יִגְרַם:

עוֹרֵב מִרְחִיק־נֶדֶד – יִמְצֵא לוֹ קוֹ,

וּפְרָא מְשַׁלַּח – יִשְׁבַּע עֵשֶׁב."

"לֹא, עֶבֶד, אֲנִכִּי לְשִׂדָּה לֹא אֲרַכְּבִי!"

"אֵל תִּרְכַּב, אֲדֹנָי, אֵל תִּרְכַּב!"

אִישׁ מִרְחִיק־נֶדֶד – תִּטְרַף דַּעְתּוֹ,

כָּלֵב מְשׁוֹטֵט – תִּשְׁבַּרְנָה רַגְלָיו:

עוֹרֵב מִרְחִיק־נֶדֶד – [כִּסְדָּקִי] חוֹמָה – בֵּיתוֹ,

וּפְרָא מְשַׁלַּח – הַמְדַבֵּר מִרְבָּצוֹ."

"עֶבֶד, שְׁמַעֲנִי!" "הֲנִי, אֲדֹנָי, הֲנִי!"

"אֲבִנָּה [בֵּית, אֲעֲשֶׂה] עֲשֵׂרוֹ!"

"עֲשֶׂה, אֲדֹנָי, עֲשֶׂה: הַבִּנְיָה בֵּית – [יַעֲשֶׂה] עֲשֵׂר,

[עַם רַב] יֵאָכֵל, 'דֶּלֶת פְּתוּחָה' שְׁמוֹ."

(4 שׁוֹרוֹת מְשׁוֹבְשׁוֹת)

1 'נמשל כאל' – מילולית: 'נמשל לאלו', כלומר, לאל האישי שלו.

"איה, איה, אבנה ביתו!" אל תבנה בית, ההולך בדרך הזאת - בית אביו יהרס.²

40 "עבד, שמעניו!" "הנני, אדני, הנני!"
 "הנה עולה אעשה!" "אכן, עשה, אדני, עשה!"
 אם עולה לא תעשה - מה תלבש?
 מי יתנה (לחם) ותמלא פרסה?³

45 "לא, עבד, אנכי עולה לא אעשה!"
 "איש אשר עולה יעשה - או יומת, או יפשטו את עורו,
 או ינקרו את עיניו, או יאסרוהו, או לבית-פלא ישלחו!"

50 "עבד, שמעניו!" "הנני, אדני, הנני!"
 "אשה אהבו!" "אהב, אדני, אהב!"
 איש אשר יאהב אשה, גון ונאנחה ישפח.⁴
 "לא, עבד, אנכי אשה לא אהבו!"
 "אל תאהב, אדני, אל תאהב,"
 אשה - בור, בור שחת, שוטה,
 אשה - חרב ברזל חדה אשר תכרת צנאר. גברי!"

55 "עבד, שמעניו!" "הנני, אדני, הנני!"
 "חושא, קח לי מים (לרחץ) ידי והגש לי,
 קרבו לאלהי אקריבו!" "הקרבו, אדני, הקרבו!"
 איש אשר לאלהיו קרבו יקריב - לבו ייטב עליו,
 חיל על חיל יעשה."

60 "לא, עבד, אנכי לאלהי קרבו לא אקריבו!"
 "אל תקריב, אדני, אל תקריב!"
 אם את האל תאלף - ככלב אחריה ילך,

2 בחברה הפטריארכלית הקדומה נהגו הבנים להתגורר בנחלת אבותיהם גם לאחר שהקימו משפחה. מי שנשש את בית אבותיו ובנה בית לעצמו כאילו הרס את בית אביו.

או ולעשות) מצנה, או (צלמית) לתרד,³ או כל מאומה - יבקש מידך."

65 "עבד, שמעניו!" "הנני, אדני, הנני!"
 "כשוע (מלוה) אתו!" "אכן, תן, אדני, תן!"
 איש אשר כשוע (מלוה) תן, התבואה - תבואתו,
 והרבית אשר עליה - תגדל."

70 "לא, עבד, אנכי כשוע (מלוה) לא אתו!"
 "אל תתן, אדני, אל תתן!"
 נחון (מלוה) כמו אהב אשה; והשב (מלוה) כמו לדת בנים:
 תבואתך יאכלו, אותך קלל יקללו,
 והרבית אשר על תבואתך - יגולו ממך."

75 "עבד, שמעניו!" "הנני, אדני, הנני!"
 "הנה חסד עם ארצי אעשה!" "אכן, עשה, אדני, עשה!"
 איש אשר חסד עם ארצו יעשה,
 חסדיו יהיו למשמרת באוצר מרדך.⁴

80 "לא, עבד, אנכי חסד עם ארצי לא אעשה!"
 "אל תעשה, אדני, אל תעשה!"
 עלה על תלי חרבות מצולם והתהלך,
 ראה גלגלות אשר לאחרונים ואשר לראשונים,⁵
 איזהו איש עול ואיזהו איש חסד?"

85 "עבד, שמעניו!" "הנני, אדני, הנני!"
 "עתה (הגיד) מה טוב?"
 "מפרקתי ומפרקתך שבור"

3 'לתרד' - אל זוטר; הוא והאל לולל נזכרים לעתים קרובות בטקסטים מאגיים, כזוג אליו המגינים על האדם מפני כישוף, וצלמיות שלהם נטמני מתחת לספי הדלתות כדי להגן על הבית מפני רוחות רעות.

4 'אוצר מרדך' - מילולית: "סל מרדך". כוונת האמרה כנראה, כי העושה חסד עם ארצו כאילו עושה חסד עם אלו, והאל יגמול לו על כך.

5 'לאחרונים' - למי שמתו לאחרונה; 'לראשונים' - למי שמתו לפני זמן רב (השווה ביטויים מקבילים בקהלת א, יא).

שירי ויכוח

ולנהר השלף - טוב!
איזהו גבוה - אשר שמים יעלה,
איזהו רחב - אשר ארץ יקיף?⁶
85 "לא, עבד; אותך אמת ולפני אשלקה!"
"ואדני - אף שלשה ימים - איד אחרי יחיה!"

6 פתגם חוכמה נפוץ בספרות השומרית והאכדית (הפתגם נזכר בהקשר דומה גם ב'גלגמש וח'ומבבה', ש' 25-30).